

VIERA ŽEMBEROVÁ

LITERÁRNA VEDA A GLOBALIZÁCIA KULTÚRY

Literárna história ako funkčná metóda výskumu dejín regiónu, regionalistika ako súčasť dialógu literatúr

Abstrakt

V priereze odbornej literatúry sa sledujú tie tituly z literárnovedného výskumu, ktoré si všímajú problém regiónu v kultúre, dopĺňajú „biele miesta“ vo výskume literárneho vedca, venujú sa problému genézy slovanskej kultúry, románu a otázky poetiky i historického kontextu umeleckého textu v slavistickom a medziliterárnom kontexte.

Abstract

Literary Criticism and Globalization of Culture

Within the cross-section of professional literature these works are being followed from the point of literary research in which the author pays attention to the problems of the genesis in Slavonic cultures, to the novel and the questions of poetics as well as to the whole historical context of professional texts in Slavonic and interliterary context.

Kľúčové slová

literárna veda ■ literárny vedec ■ odborný text ■ výskum

Key Words

literary criticism ■ literary researcher ■ professional text ■ research

Od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia sa v českej literárnej vede, obzvlášť na Ostravskej univerzite a na Slezskej univerzite zintenzívnili výskum regionalistiky ako špecifickej „témy“ moderného literárnovedného a kulturologického výskumu. Jej zaujímavým výsledkom je široko koncipovaný záujem **Libora Martinka**, ktorý predkladá jeden zo svojich výstupov štúdia dejín regiónu a jeho medziliterárnych dotyky ako prejav dejinného dohovoru národných, kultúrnych a umeleckých aktivít v jednom štátnom útvare je práca *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Opava: Slezská univerzita. Filozoficko-přírodovědecká fakulta. Ústav bohemistiky a knihovnictví 2004). Skutočnosť, že sa moravskí kolegovia zapojili do grantovo vedených výskumov o historicky, sociologicky, etnicky, kultúrne výrazných (menšinových) národných prejavoch spočíva aj v tom, že región, v ktorom sa ich výskum koná, zostal po súčasnosť priesečníkom viacerých osobitých kultúrnych a folklórnych aktívnych foriem výrazu a prejavu,

a tie „žijú“ a identifikujú sa vo väčšinovom kultúrnom celku ako jej osobitosť. Doterajším výsledkom za posledné dve desaťročia sú slovníkové práce (napríklad osobnosti sveromoravského regiónu), monografie a zborníky zamerané na menšinové kultúrne a etnické formy buď v ich vývinovom zábere, alebo ako prvok súčasnosti.

Slezská univerzita, zvlášť jej Ústav bohemistiky a knihovníctva má vo svojom pracovnom kolektíve vynikajúcich polonistov, ktorí sa zapojili do prekladateľskej činnosti, do zostavovania antológií. Monografická práca Libora Martinka *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* je súbor štúdií, ktoré vznikali ako reakcia na kultúrnu potrebu regiónu i českého kultúrneho kontextu v zmenej spoločenskej situácii na konci 20. storočia, ale aj v súlade s heuristickým materiálom, ako sa s ním Libor Martinek postupne vyrovnával a literárnovedne ho spracovával.

Naznačuje tak jednu z najzložitejších prekážok literárnovednej práce s regionalistickou orientáciou: o jave „všetci“ vedia, majú s ním recepcnú aj výskumnú skúsenosť, ale o jeho korektné spracovanie sa systematicky takmer málokto zaujíma. Tento typ práce je náročný, musí prekonávať prekážky najrozličnejšieho charakteru a spoločensky i v literárnej vede nie vždy má taký ohlas, aký si skutočne zasluhuje.

Monografia Libora Martinka získava na význame v tom okamihu, keď sa dôsledne uplatňuje téza o časti a celku, o význame a podnetoch z globalizovaného prijímania duchovných hodnôt ľudskej spoločnosti chápanej ako civilizačný a kultúrny celok vo svojej rozmanitosti. Autor monografie pracuje s textovým materiálom a autorským zázemím po poľsky písanej literatúry v českom i poľskom kultúrnom kontexte za posledných viac ako päťdesiat rokov. Aj preto si všíma jej krivku odvíjanú od národného a medziliterárneho kontextu (*Polská literatura českého Těšínska jako literatura regionální a její pozice na styku kultur, K transformaci literárního života polských spisovatelů českého Těšínska v České republice po roce 1990, Současná překladatelská aktivita polských spisovatelů českého Těšínska, Recepce literární tvorby spisovatelů polské národnostní menšiny českého Těšínska po roce 1990, Próza polských spisovatelů českého Těšínska po roce 1990*). Popri horizontálnych záberoch, ktoré rekonštruujú vývin v časovej, druhovej, žánrovej a personálnej línii, vytvoril Libor Martinek k takto formulovaným „celkom“ komparatívne vedenú vzťahovú líniu medzi „dvojakými“, po poľsky písanými umeleckými textami v konkrétnych autorských dielňach a v blízkyh si územno-kultúrnych spoločenstvách (*Vztah polských spisovatelů z českého Těšínska k Julianou Tuwimovi a Konstantymu Ildefonsi Galczyńskému, Intertextualita v díle Renaty Putzlachové, Směřování k postmoderně v polské literatuře českého Těšínska*).

Z uprednostnených metód literárnovednej práce využíva Libor Martinek možnosti literárnej histórie, teórie literatúry, medziliterárnosti a neobchádza ani literárnu estetiku. Ním aplikovaná interpretátorská metóda práce s umeleckým textom sa ukazuje ako dominantná pre autora monografie aj preto, aby naznačil „globálne“ vedomie umeleckej literatúry, ktoré určuje „myšlienka“ textu, ale aj, či

predovšetkým estetika a poetika európskeho kultúrneho priestoru. V tomto zmysle je Martinkovo chápanie regiónu v kultúre moderné, otvorené a produktívne pre jazykovo konkrétne vyčlenenú literatúru, ktorej sa sám sústredene venuje.

Renescancia čítania a interpretovania umeleckej literatúry, alebo aj pokus o nové čítanie textov za pomoci „obnoveného“ literárnovedného kontextu je práca **Milana Pokorného** *Románová epopej v žánrových a meziliterárnych súvislostiach* (Praha: Academia 2007). Milan Pokorný sa venuje slavistickému a slovackistickému výskumu sústredene viac rokov, preto vydanie syntézy s centrálnou témou druhu a žánru je len čiastkou v mozaike jeho prenikaní do slovenskej a slovan-ských literatúr. Z metodologického hľadiska sa Milan Pokorný správa ako literárny vedec voči svojej téme seriózne a systémovo, čomu rozumieme tak, že sa sústreďuje na teoretické otázky z genologického podložía (epika, žáner, román), po ich ujasnení (mýtus, epos, román, románová epopeja) sa vypravuje do autor-ských dielní, ktoré, podľa jeho názoru poskytnú argument na prítomnosť epopeje (Jozef Cíger Hronský, František Švantner, Alfonz Bednár, Vladimír Mináč, Peter Jaroš), aby pointoval svoj zámer – sledovať románovú epopej – komparáciou vo vnútri slovenského kontextu alebo česko-slovenského kontextu. Pokorného lokalizácia epopeje v slovenskej epike 20. storočia (určuje ju medzi päťdesiate a šesťdesiate roky 20. storočia) sa približuje k vymedzeniu prvej a druhej epickej syntézy slovenskou literárnou vedou (Valér Peťko (ed), *Genéze slovenskej socialistickej literatúry*, 1972), teda do toho obdobia, keď i podľa Jána Števčeka (*Dejiny slovenského románu*, 1988) sa typológia slovenského románu otvára nielen jeho formám ságy, paralelizmu estetických a poetologických systémov v románovom tvare. Zámer Milana Pokorného bude nateraz zaujímať svojim výsledkom v predloženej práci, nazdávame sa, predovšetkým, v prostredí, ktoré prekračuje slovenským literárnovedným pôdorys, čo je obzvlášť cenné.

Rusistika v priesečníku genológie a spoločenského kontextu

Deväťdesiate roky priniesli do slovenského a českého slavistického myslenia viacero zmien, ba aj taký stav, ktorý sa označoval za krízu. Spoločenské a politické zmeny, objektívna výmena generácií v slavistickom výskume, posun v role, mieste a funkcii rusistiky v kultúrnom prostredí našich spoločností, na prvý pohľad azda znamenal jej vytlačenie na okraj vedeckého a širšie organizovaného kultúrneho života. Skutočnosť však v ponornom pohľade priniesla zintenzívnenie záujmu o rusistiku v jej *globalizovanom účinkovaní* (Andrej Červeňák, *Natália Muránska*), v *genologických sondách* (Ivo Pospíšil), v záujme o *reinterpretácie autorskej dielne* (Drahomír Šajtar), ale nechýbajú ani sondy do najnovšieho pohybu v ruskej kultúre a literatúre v čase *postmoderny* (Valerij Kupka). Jav medziliterárnosti, otvorený problém slavistického výskumu na prelome dvoch tisícročí, ale aj precizovanejšie otázky z epicentra slavistiky dneška nasmerovali výskumníkov k precúdeniu rusistiky ako vedného celku v kontextových pohyboch globalizujúceho sa sveta kultúry a politiky, alebo k detailizácii významové-

ho a poetologického prieniku do tvorby autora, ktorý už nelimitujú – vo vzťahu k vedcovi, autorovi, dielu, filozofii či k poetike textu – neliterárne obmedzenia.

Drahomír Šajtar v symbolicky pomenovanej práci *Černé labutě. Na okraj moderní literatury ruské* (Ostrava: Společnost Leopolda Vrly 2006) pokračuje tak, aby ponúkol panoramatický výklad prostredníctvom faktu (*O politice strany v oblasti umělecké literatury*, z rezoluce ÚV VKS/b z r. 1925, *O přestavbě literárních a uměleckých organizací*, z uznesení ÚV VKS/b z r. 1932, *O časopisech Zvezda a Lenigrad*, z rezoluce ÚV VKS/b z r. 1946, *Rezoluce ÚV VKS/b*, Rudé právo 21. říjen 1988) tých spoločenských dejov a postojov a činov, ktoré na mnoho desaťročí viedli k ohrozeniu umenia a národnej literatúry, k paralyzovaniu autorskej dielne do takej miery, že sa zásahom politických a ideologických mechanizmov znetvorovala autenticita, ak vôbec prežívala, stav, vývin a hodnoty národnej literatúry. Tradícia a dosah ruskej kultúry v európskom prostredí v 19. storočí nezabránili paradoxom, ktoré priniesli štátotvorné, územné a ideologické zmeny v ruskom svete v 20. storočí.

Drahomír Šajtar vopred, ako ju čitateľ vysloví, odpovedá na očakávanú, ako keby andersenovskú otázku: „Černé labutě? Černé proto, že žily v době smolné, temné, soumravné, v době Černoboha, boha zla, v době kruté, plné šúpiny, očerňování, osočování, udavačství. Byly obětmi doby. A labutě? Byly vznesené, krásná je jejich štíhlá, ladná, klenutá šíje, jakou měla i ta Shakespearovská labuť anovská, vznešená jako Achmatovová, jako Gorkij, Grin, Pasternak, Babel... Všichni odzpívali tu labutí píseň, vykonali svůj poslední čin a umírali – vězňeni, popravování.“ (s. 18)

Spôsob, ako sú komponované *Černé labutě* smeruje k dvom možným a prijateľným výkladom zámeru autora. Jeden výklad podložia vzniku a zámeru knižného výstupu by naznačoval, že sa D. Šajtar dlhý čas profesionálne sústreďoval z postu všestranne vybaveného literárneho vedca na koncipovanie náčrtu projektu „dejín“ modernej ruskej literatúry, a to tak, že si autorsky vybral a osobnostne literárnohistoricky osvetlil a aj recepčne eufemizoval ich odvrátenú stranu, čo by však znamenalo, že ide o autentický vklad českého rusistu do poznania slavistiky a medziliterárnosti „tu a teraz“. Ďalšia možnosť sa dotýka predpokladu, že Šajtarova práca vymedzuje kontúry ruskej kultúry a literatúry pre širšiu verejnosť, čo by spočívalo v jeho kultivovanom, všestranne otváranom, esteticky nasmerovanom dialógu interpretátora textu, literárneho historika, autora a umeleckého textu na harmonické rozpravy nad jedinečnosťou, krásnou, múdrosťou, dokonalosťou a tragikou toho, čím dokáže svet bez umenia znetvorovať Umenie v jeho krehkosti i večnosti. Spoločnosť tvoria ľudia, umenie vzniká a žije vďaka talentovaným jednotlivcom a nadšeným milovníkom krásy, zážitkov a sile videnia i vedenia možnosťami osobitých umeleckých „jazykov“.

Černé labutě však nedokážu odpovedať na otázku, prečo to tak je, a ako by aj mohli, keď sa stali obeťou zla skôr, ako sa dokázali vyslobodiť z jeho zajatia. Autor, dielo, umelecký pohyb, dobové profilovanie moderného, módneho, pojmov krásy, umenie, zážitok, to všetko, ba aj viac, sú podnety, ktorými presvedčivo a mravne naliehavou prostredníctvom výkladu a súvislostí autorskej dielne oslo-

vuje Drahomír Šajtar tých, ktorým ostal blízky ruský a rusistický orietnovaný kultúrny svet a svet jeho kultúry. On totiž vie, že jazykové vymedzenie v umení je len povrchový znak, za ktorým žije podstata (javu) sama o sebe, a tú musíme chrániť, aby sme uchránili ľudskosť, talent, klenoty vytvorené talentom, vlastne (duchovný, tvorivý, individuálny, do spoločenstva programu zovretý) život v jeho sviatočných chvíľach. Šajtar obraznosť osobnej výpovede spláca obrazom literárnovedného a spoločenskovedného vedenia, čo čitateľa povznáša i varuje pred naoktrojovanými dobovými jednoznačnosťami a (večnými) pravdami o umení, ale i v ňom.

Ruská literatúra v súčasnom svete Andreja Červeňáka (Bratislava – Nitra 2005) sa k literatúre našej súčasnosti stavia ako k priestrannosti, ktoré obsiahne všetko, čím človek žije. I pri tejto práci má opodstatnenie naznačovať autorský projekt moderných dejín ruskej literatúry, ktorý svoje podložie odglobalizačných procesov 21. storočia. Červeňák nesmeruje do miest, kde vrcholí kríza javu či procesu, hľadá premostenia medzi poslednými storočiami ani nie vo filozofii, etike či v genológii a etnicite alebo lingvistiky, ale v antropologických a sociologických kontaktoch človeka so slovom, myšlienkou a obrazom i výrazom. Ruská literatúra v súčasnom svete plní misiu humanity, misiu kultúrneho zvýrazňovania jedinečnosti, odlišnosti, ktorá vyzýva na odovzdávanie si duchovných hodnôt v globalizujúcom sa prostredí tohto tisícročia, aby sa národné nezmenilo, neobmedzilo, a teda nevytratilo, lebo práve ono je zárukou odlišnosti a zmyslu dialogického dotvárania svojich kultúrnych osobitostí bez dôrazu na objektívnu geografiu. Humanizmus Červeňákových názorov má pluralitný záber, preto má aj panoramatický dosah práve tým, že neuhýba pred novými areálovými zjednodušeniami „sveta“ všetkých, všetkými a pre všetkých. Zákon hierarchie Andrej Červeňák dôkladne pozná, naznačuje jeho historické dôsledky práve na osude ruskej kultúry v jej interiérových i exteriérových priemetoch. *Ruská literatúra v súčasnom svete* sa javí ako autorovo pars pro toto, ktoré nemôže nikoho nechať pokojným. Naisto však nie tých, ktorí sledujú deje sveta a ľudského ducha vo vývinových vzťahoch a ich následkoch.

Kedy román nežije svoju krízu

Azda by to ani nebola vážnejší rozhovor v literárnovednom prostredí, keby sa nedotkol krízy románu, krízy žánru a keby nehľadal prepojenia medzi novelou a románom. Román má dejiny druhu, žánru a dejiny „svoje“ národnej kultúry a literatúry. Isto aj preto, keď bude reč o ruskom románe, odkazy povedú k európskemu druhového prostrediu a keď sa bude hovoriť o modernou európskom románe, odkazy pripomenú „veľký“ ruský román aspoň devätnásteho storočia. A je to tak správne. Napokon v tomto duchu sa nesie aj „chrestomatija“ ruského románu, ako ju pripravil **Ivo Pospíšil**: *Ruský román znovu navštívený. Historie, zlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti. Od počátku k výhledu do současnosti* (1. vydanie. Brno: Nauma. Edice Scientia 2005). Ústredná metóda Po-

spíšilovej práce v literárnej vede sa odvoláva na široký a otvorený literárnovedný kontext problému, ktorý rieši, na detailné čítanie umeleckého textu a na miniatúrne dotyky s prostredím autorského pôdorysu tak, aby poetologický, estetický a filozofujúci i mravný „znak“ autorskej dielne vyplynul spontánne z výkladu nastaveného na genologický, literárnohistorický, ale najčastejšie na vnútrotextový predpoklad autorskej stratégie atď. Pospíšil chápe „ruský“ román ako vývinový reťazec národnej kultúrnej tradície a otvoreného genologického prejavu v druhu a jeho žánroch. Najskôr tento zámer vytlačil z práce Ruský román znovu navštívený generačné bloky, skupinové manifestové či programové ambície a ponechal osobité autorské koncepty, aby bol „viditeľný“ pohyb a premeny druhu i žánru medzi pôvodným a cudzím, novým a starým, medzi tradíciou a inováciou ruského románu, a to tak, aby monolit ruský román získal vstupom do konkrétnej autorskej dielne a do vyčleneného umeleckého textu na svojej zložitosti, ale aj minucióznosti. Zložité sa otvára prostému a z prostého sa dokážu kombináciami teórie textu a poetiky autorom „zostrojiti“ až neriešiteľné útvary, nech sú genologické, poetologické či názorové. Estetika umeleckého textu na podloží filozofie zohráva v dejinách románu, v reáliách ruského románu troch storočí svoju špecifickú a neopakovateľnú rolu, ale zanecháva aj osobitú líniu (ne)experimentu, tak atraktívnu pre ruský román posledných rokov. V tomto zmysle záväzne vystupujú z výkladu vývinu a typológie ruského románu kapitoly Obecné aspekty teórie, historie a typológie románu, Transformace některých evropských románových modelů, Plynutí a událost (K „filozofii“ ruského románu), kapitoly, ktoré sledujú poetologický estetický presun ruského románu medzi dvoma psoelndými storočiami, Ruský román, romantismus a realismus a „směrovost“ literatury, Transcendence literatury a historicita románu: kořeny a druhá polovina 20. století a Trs románových modelů 20. století.

Autorskými oporami výkladu, na ktorých sa synkretické, poetologické i názorové posuny žánru román v ruskej kultúre naznačujú, sú – predovšetkým – dielne A. Puškina, L. N. Tolstého, F. M. Dostojevského, P. A. Čechova, ale aj pre Pospíšilov doterajší výskum žánrov epiky (zvlášť kroniky) tak podstatné zastavenia, akými sú tie, ktoré venuje N. S. Leskovovi.

Z členitého 20. storočia, kde v ruskom románe dominuje socialistický realizmus, si vybral umelecký text Jurija Bondareva, Jurija Bujda a Leonida Dobyčina. To, čo sa javí primárne ako chronologický postup pri odkrývaní (autorských) premien ruského románu sa pri dôslednom sledovaní Pospíšilovej metódy práce so spoločenským, historickým, estetickým pôdorysom autorskej dielne ukáže ako pohyb po poetologickej a filozofujúcej línii románu ako žánru a autora v role jeho tvorcu. Pospíšil netaťazuje autora a román titanskými ambíciami (L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij a iní), všima si i pri týchto „istotách“ druhu a žánru v nadnárodnom kultúrnom kontexte ich osobité, dramatické a nie vždy naplnené vyrovnávanie sa s formou: román – „gotická“ spojnica, „mezi tradici a modernou,“ marginália, „zápas o román“ atď. Práve táto poloha spätného prieniku do kanonizovaných výsledkov z dejín ruského románu robí Pospíšilovu prácu atraktívnou a novou. A to, a v takom zmysle, že iniciuje budúcu literárnovednú či

genologickú úvahu o znútorneých pohyboch európskeho (národných) románu dvoch storočí, kde zaváži jeho priestor ideí a myslenia o javoch i celkoch nad príležitosťou samovoľného opúšťania morfológie (druhového, žánrového, myšlienkového) celku v mene (spontánnych, násilných) sekvencií z navrstvovaných detailov či iných zlomkov, ktoré unesie slovo.

Kultúra a súčasnosť

Katedra areálových kultúr na pôde nitrianskej univerzity sa buduje do lingvistiky pluralitné a otvorené pracovisko, ktoré vnímavo reaguje na reálne aj predpokladané potreby globalizujúceho sa európskeho „regiónu“ v novom tisícročí „bez bariér,“ a tak je len prirodzené, že sa týmto smerom uberajú aj jednotlivé čísla *série Kultúra a súčasnosť*. Nateraz posledné *Zošity* (č. 9/2006) venované *Kultúre a súčasnosti* (4), sa otvorilo, popri ďalšom, trom kultúrnym entitám: *maďarskej, slovenskej a ruskej – slavistickej*. Lingvistickým spektrom periodika sa zachytáva jednak súčasná profilácia univerzitného pracoviská, pre ktoré *Zošity* vychádzajú aj ako cenný a netradičný študijný materiál a súčasne ako koncepcne precizovaná produkcia sa uvádzajú voči najširšej odbornej a kultúrnej verejnosti, pretože periodikum vystupuje ako aktuálne názorové fórum ťažiacie takmer výlučne z umeleckého, literárneho, literárnovedného podložia s presahmi do spoločenských vied.

Príspevok Zuzany Vargovej, *Niektoré aspekty nemeckej romantickej filozofie v tvorbe Janka Kráľa*, vstupuje do generačne znova objavovaného literárnohistorického priestoru európskeho kultúrneho, literárneho a spoločenského romantizmu. Vargovej záujem o slovenský literárny romantizmus možno prijímať aj ako generačne „nové“ čítanie národnej kultúrnej zásobnice na prirodzenom európskom pozadí, ktoré pred desaťročím podnietil všestranný a panoramaticky vedený európsky záujem o romantizmus ako dotykové aj odstredivé vývinové miesto jednotlivých národných spoločenstiev kontinentu, čo má však svoje impulzy v spôsobe i postupe, ako sa iníciačne vysporiadať s miléniovým (krízovým) prelomom. Partnerom pre zábery Zuzany Vargovej je v tejto chvíli výskum a duchovná (mesianizmus, mysticizmus) vertikalizácia poézie slovenských romantikov, ako sa jej sústredene venuje Ľubomír Kováčik, ktorý textovou analýzou upozorňuje na to, že nastal čas a reálne jestvujú na to literárnovedné (generačné) sily, ako dôslednejšie a jemnejšie diferencovať básnickú osobnosť slovenského literárneho romantika, teda na jednej strane rešpektovať podložie nemeckej filozofie, ale ďalej vykročiť do hlbinných poetologických a motivických systémov básnického obrazu.

Na počiatku literárnohistoricky koncipovaného príspevku Petra Andrušku *Národný princíp ako základ existenčných istôt v diele JGT* sú výskumné, kultúrne a autorské záujmy rumunskej slovakistiky Dagmar Anocovej. Anocová na začiatku desaťročia vydala dejiny po slovensky napísanej literatúry v Rumunsku, nasledovala ju z Vojvodiny Jarmila Hodoličová, ktorá materiálovo spracovala

po slovensky písanú literatúru pre detského čitateľa. Obidva činy sú jedinečné a v spojené s prácou Michala Harpána – za mnohých ďalších – ponúkajú profilový pohľad na životaschopnú, premyslenú a na univerzitnej pôde zveľaďovanú tvorbu po slovensky hovoriacich a píšucích slovakistov, ktorých od 90. rokov 20. storočia zhrnieme – ale aj sledujeme – do vymedzenia slovenská literatúra v zahraničí. Peter Andruška tejto autentickkej, regionálne členitej literatúre, ktorá má svoje dejiny, ráta svoje činy i osobnosti na stáročia a vzniká, šíri sa i zhodnocuje sa na území Maďarska, Rumunska, Vojvodiny – posledné roky venuje sústredenú pozornosť. Andruška svoj výskum začínal materiálovými a autorskými „profilovými“ prácami, dnes jeho záujem o problém je nasmerovaný do aktuálnych kontextových vzťahov medzi „veľkou“ literatúrou a jej historickými regionálnymi satelitmi. Skutočnosť, že Anocová edične pripravila Tajovského dielo pre svojich rodákov, podnietila Petra Andrušku k vejáru komparácií, spresnení a „dopovedaní“ cez kultúrny čas a doterajšie kodifikované vedomosti o autorovi a jeho živote do historických, osobných a kultúrnych prepojení, v ktorých zložité sa nezjednodušuje, ale osobnosť autora dostáva výraznejšie črty odlišnosti medzi rovesníkmi svojej doby. Napokon čím je tak podnetný, aktuálny a invenčný Andruškom predložený „záujem“ o literárnu históriu, nuž azda tým, že presvedča na literárnom a literánovednom materiáli, že jestvuje autorská minulosť i veda, ktorá ju obsiahne svojou metódou, ďalej tým, že ignorovanie poznaného, čo prevažne žijeme v súčasnom personálnom a generačnom zastúpení literárnych vedcov sa ľahkovážne podieľa na vzniku „bielych miest“ a na objavovaní objaveného, ale i na ďalšom profesijnom imperatívne, a ten spočíva v zneužívaní jazyka literárnej vedy.

Autor príspevku uvažuje o tom takto: „Myslím, že ak pre Slovákov za hranicami svojej starej domoviny je Tajovského „tamojšie“ dielo oporou i vzpruhou, pre nás by malo byť pilierom rovnako cenným a spoľahlivým, ak nie ešte cennejším, ako sú niektoré súčasné výstupy z tvorivých aktivít. Pritom označenie národný je (a má byť) rovnako prirodzené, ako pre každé iné, čo ako nadetnicky sa tváriace spoločenstvo neodvratne sa uniformizujúcej Európy i sveta.“ (s. 46)

Cestou súvislostí v reáliách ruskej literatúry (európskej slovanskej literárnej vedy) sa vydali Ivo Pospíšil a Miloš Zelenka v príspevku *Dějiny slovanských literatur – realita nebo mýtus?* Tento príspevok si získa pozornosť čitateľov informačným podložím a tým, že sa metódou komentovaného kritického čítania sústreďuje na dejiny slovanských literatúr ako na kolektívne alebo autorské projekty vydané v ruskom, českom, poľskom, nemeckom a slovenskom výskumnom prostredí. I tento príspevok slavistickej proveniencie sa dovoľáva odkazu na literárnohistorické poznanie, na jeho kritické, analytické čítanie, ktoré sa dominantne sústredilo na reflektovanie kolektívneho diela *Istorija literatur zapadnyh i južnyh slavjan I – III* (Moskva 1997 – 2001), pointované autormi takto: „Poučený čtenář po dlouhé době získal akademicky koncipovanou, seriózní publikaci se solidní faktografií a celistvou metodologií.“ (s. 53)

Vkladom do literárnohistorickej čítanky, do odkrytia korešpondenčných vzťahov osobností a do neznámych jednotlivostí zo vzťahov dvoch národných spo-

ločenstiev, patrí aj príspevok Anny Zelenkovej *Trúfal som si obrátiť svet naruby* (*Štefan Krčméry a jeho kontakty s T. G. Masarykom*) z rokov 1925–1935.

Osobitú líniu štvrtého čísla *Kultúra a spoločnosť* prinášajú tie príspevky, ktorá sa aktívnym i tenzijným názorovým vkladom do slovenských a maďarských vzťahov v historickom priereze i v ich aktuálnom oživovaní dotýkajú jednotlivostí (napríklad Horné Uhorsko, Felvidék) so širokým spoločenským a dejinným dosahom *Čertovo kopytko* (Csaba Gy. Kiss), *Maďarská karta platí* (Karol Wlachovský), *Niektoré názvoslovné problémy v každodennom jazykovom prejave*, (Zuzana Szabová) *Niekoľko myšlienok o dvojazyčnosti a Od spoločných tradícií k novým vzťahom*, prvá časť, (Klaudia Körtvelyesiová). Odklonom od politogického, historiografického „videnia“ vzťahov v meziliterárnom priestore je príspevok Karola Wlachovského *Slovenka na Dolniakoch* (preklad poviedky so vstupným textom), raz ako textový klenot do dejín národných literatúr a po druhý raz ako podnetný príspevok do teórie moderného prekladu z pera jeho výraznej osobnosti. *Orestes Cápa a periferie, čili Literatura dvojich her*; z pera Daniela Bínu, má ambíciu v diele Petra Rákosa poukázať na textovú dispozíciu umeleckého textu, lebo: „Nad jeho texty vidím nejméně čtyři záminky středoevropským přemítáním literárním a kulturním. Východiskom je Rákosov text *Korvín* čili kniha o havranech (Praha 1993) a odkazy na jeho hru s jazykom i autorským konceptom „stredoeurópanstva.“ (s. 149)

Oživením, isto nie nezámerným, sú *Návraty* k osobnostiam vyjadrujúcim sa k aktualitám slovenského kultúrneho života s presahom za hranice národného, teda k *Mináčovmu* intelektuálnemu „výboju“ za pravdivé výklady činov slovenských romantikov, *Ladislava Balleka* o hodnote slova „medzi ideológiu a obchodom“ a napokon zaujímavé uvažovanie v súvislostiach, teda o dejoch v čase, z pera Gustáva Molnára *Stredná Európa medzi federalizmom a katastrofou*.

Prirodzenou, aktuálnou, nasýtenou a funkčne pripravenou pointou periodika sú *Recenzie, glosy*, kde sa globálne v regióne premieňa na jednotlivé vo vzťahu k literárnovednému výskumu „nového“ alebo „po novom“ riešeného v konkrétnej národnej literatúre a kultúre.

Litteraria humanitas

Je to erbový edičný rad Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, ktorý znamená, že s do odbornej verejnosti dostáva jeho LH XIV. „pokračovanie,“ tentoraz venované *Problémom poetiky* (Brno 2006). Ústav slavistiky výsledky svojho medzinárodného stretnutia účastníkov – doslova – zo všetkých kútov sveta predkladá i v tomto zborníku pod ústrednou reflexiou Iva Pospíšila o literárnej vede a literárnovednej slavistike súčasnosti. Pospíšilove teorémy smerujú k relevantnosti pojmov, k metodológii, predmetu, ale ja k otázkam prítomnosti a budúcnosti slavistického výskumu, ktorý sa stal nielen módnou študijnou oblasťou „západného“ sveta, ale aj ostro konfrontovaným literárnovedným priestorom medzi tradíciou a výzvami „globalizujúcej“ sa vedy. Zostavovatelia rozčlenili

zborník do „sekce ruské literatury“ a „sekce literární teorie a dalších literatur“. Vlastnosťou zborníkov z konferencií, hoci sú tematicky i problémovo precizované je, že sa vo svojej publikovanej podobe stávajú vejárom príspevkov, ktoré pôvodnú tému otvárajú do hĺbky, alebo ju rozširujú o podnetné súvislosti, ktoré prináša živý výskum. A medzinárodné konferencie majú i ďalšiu jedinečnosť: svet vedy vo svojej rozličnosti, hoci jej pôdorysom je literárna veda či slavistika, ponúka objektívny pohľad na metodológiu výskumu a na aktuálne záujmy štúdia výskumníkov v spomínaných kútoch sveta. Dominujúcou autorskou osobnosťou ostal A. S. Puškin, z druhej epika, ale nechýbajú ani prieniky do vzťahu umeleckej literatúry a hudby, do rekonštrukcie vývinu detskej literatúry, alebo naznačovanie dotykov medzi ruskou a neruskou literatúrou posledných dvoch storočí.

Slavistika aktuálna i modifikovaná

Návraty v spoločenských vedách v miléniovom prelome znamenali i obnovenie vedomia, poznania, historicity i zrealnenie významu i ohlasov slovanského konceptu v európskej kultúre posledných štyroch storočí. Ako keby romantizmus a slovanský kontext do seba zapadali práve po zmene geopolitických súvislostí, ktoré tak zásadne predznamovali pohyby na prahu 21. storočia. Slovanstvo, vzájomnosť, dosah slovanského sveta a účinkovanie slovanského prvku vo vede, kultúre i v pohyboch európskeho sveta zachytáva práca **Iva Pospíšila** *Střední Evropas a Slované. Problémy a osobnosti* (Brno: Masarykova univerzita, 2006). Vznikla ako výsledok parciálnych tematicky dostredivo zamýšľaných štúdií, a tie sú však zovreté pojмами areálovosť, medziliterárnosť, slavistika a kultúrna identita. Z príspevkov, ktoré smerujú do univerzálneho prostredia témy i geopriestoru treba upozorniť na tie, ktoré si vyžadujú revidovanie nie pojmov, ale aktualizáciu ich obsahov, kam patrí pojem stredná Európa (*Několik úvah o dialogu obecně, o dialogu kultur zvláště a o jejich místě v literární vědě, Slovanství a střední Evropa, Slovenská a česká literatura, globalistická regionalistika a euroregióny*), pretože „Fenomén střední Evropy se tak po všech historických peripetiích jeví spíše jako duchovní než jako reálný geopolitický prostor, ohnisko směřování různých kultur a národů“ (s. 17), navyše „S pojmem slovanství vstupujeme na neklidnou, nejistou půdu“ (s. 17), a to i preto, lebo ide o viacvrstvový jav. Knižná práca je ako tematický aj problémový celok problémovo organizovaná pyramídovým spôsobom, od slovanského problému v časových súvislostiach, po základňu, do ktorej patria komentáre zásadných výskumných projektov, za ktoré vypovedá v priezere dielo P. J. Šafárika, Ľudovíta Štúra, Matija Murka, Franka Wollmana, Karla Krejčího, Dionýza Ďurišina alebo Ivana Dorovského. Literárnovedný výskum Iva Pospíšila je vertikálne i horizontálne otvorený, čo ho mení na podnetný doplnok pre zložky spoločenských vied aj mimo ústredného pôdorysu literárnej vedy, ďalej umožňuje vnášať jeho časové prierezy konkrétnym problémom do viacerých národných kultúr, ale i to, že sám ponúka pojmový alebo rozpracovaný terminologický aparát práve na zachytenie pohybu v obsahu (dejín) pojmu a v

jeho (aktuálnom) výrazovom dosahu. V tejto práci, keď sa hovorí o dotykoch moderny a postmoderny (*Próza virtuální autenticity a existenciálneho znejistení*), hovorí sa aj o vysokom a nízkom v literatúre, o recepcnej estetike či o trivialite a estetike hodnôt i estetickej hodnote, pracuje Ivo Pospíšil pri umení a jeho druhoch od v druhej polovici 20. storočia, teda pri prelínaní sa fikcie a faktu, „s prúdom,“ ktorý „*pracovne nazývame próza virtuální autenticity a existenciálneho znejistení*“ aj s upozornením, že pojem *fantasy* nie je identický na pomenovanie toho istého kultúrneho úkazu. Pri objasnení genologických možností tohto prúdu v kultúre argumentuje tvorbou viacerých autorov, ale zvlášť treba upozorniť na jeho sondy do prózy J. K. Rowlingovej (Harry Potter), Ericha von Dänikena či Ludvíka Součka. A to i preto, lebo: „Virtuální autenticita vyrústa z textu díla chápaného najprve jako výmysl, zatímco ono jen umně skrývá skutečnost nejfantastičtější, neboť přirozenou: fikce se mění ve fakt, byť příznačný a zdánlivě iracionální.“ (s. 219)

Slavistika je veľkorysá voči času i priestoru, čo znamená, že sa latentného svojej genézy, preto kriticky uvažuje nielen o svojej prítomnosti (signalizuje sa stav krízy), ale zamýšľa sa aj nad budúcnosťou. Prácou tohto typu, veľmi cennou a nie z tradičného tematického podložia literárnej vedy je *Stredoveká literatúra a indoeurópske mytologické dedičstvo* (Banská Bystrica. Univerzita Mateja Bela 2007) autora **Martina Golemu**, ktorá vychádza s podtitulom *Prítomnosť trojfunkčnej indoeurópskej ideológie v literatúre, mytológii a folklóre stredovekých Slovanov*. Oporným bodom Golemovej práce sú výskumy Georges Dumézila a téza troch dominantných funkcií: náboženská funkcia, funkcia bojovej sily a funkcia plodnosti a hospodárskeho blahobytu (s. 5). Autor precizuje svoj zámer a tým sa stal jeho zámer „pokúsiť sa o sériu výskumných sond do stredovekých textov, ktoré literárnymi prostriedkami konštruujú obraz uhorského, českého a čiastočne i poľského štátu“. Kto sleduje Golemove výskumy, ten vie, že sa záväzne pohybuje v priestore svojej metódy odvodennej z „trojfunkcií“ odvodených z poznania histórie, filozofie a literárnej vedy. Golemova ojedinelá knižná sonda nielen do „funkcií“, ale aj do otvorenosti a pripravenosti spoločenskovedného poznania bez ohraničenia konvenciami naplnia ambíciu pluralitného záberu textu do kontexte na poste jeho (univerzálného) znaku a nie iba (časového) výrazu.

Súbor štúdií, ktoré vznikali z podnetu viacerých teoreticky či literárnohistoricky koncipovaných akcií a horizontálne otvorených literárnovedných (interpretátorských, autorsko-profilových, heuristických, medziliterárnych) aktivít **Libora Paveru** vyústil do vydania práce *Cestami textů* (Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana, 2007).

Metóda práce Libora Paveru vychádza z materiálového podložia, jeho systematického štúdia a keď je taká možnosť poskytnutá výskumníkovi, tak sa vydáva aj do archívu, čím obohacuje doterajší materiál nielen o nové jednotky, ale nie raz ponúka aj generačne osobitý prístup k „čítaniu“ a „mysleniu“ o tom, čo sa nie raz, ak ide o starší kontext, považuje za uzavreté a dotvorené. V tomto postupe je Libor Pavera zárukou, že sa literárna história otvára aj podnetom postmoderného „videnia“ javov, vecí a súvislostí, čo by v jeho prípade malo znamenať

i to, že „trvá“ na kontexte, ktorým vymedzuje svoj výskumný priestor a „ponúka“ kontext jestvujúci doplnený o svoj vklad poznania. Cesty textů, ako sa to textom, ktoré predstavujú prierez istého obdobia, sú členité a odlišné, a predsa medzi nimi dominuje postmoderná problematika, ktorú Libor Pavera chápe bez predsudkov, ale aj bez bezbrehej oddanosti autoritám, ktoré študuje a komentuje. Napokon Pavera rozhl'adenosť po odbornom „svete“ je len a len rešpektovateľná, a čím prekvapí čitateľa, je neobyčajne kultivovaný spôsob štylizovania problému, agumentovania a pointovania do téz, ktoré považuje za tie, čo treba ďalej literárnovedne rozvíjať. A to zodpovedá aj spôsobu, ako sa dá zovrieť bez násilia do jedného „výkladového“ celku tak veľké časové, poetologické, estetické a filozofické rozpätie autorských dielní, aké sa do Cesty textů oprávnene dostali.

Medziodborovosť a globalizácia kultúry

Posledné roky cielene vedený výskum postmodernej a postmodernej kultúry vyústil pre **Tibora Žilku** do vydania súboru štúdií (*Postmoderná literatúra a film* (Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006). V úvodnom slove sa glosuje nielen charakter Žilkovej literárnovednej aktivity, ale rekapituluje sa aj genéza, vývin a stav „nitrianskej školy“ od roku 1969 v slovenskej literárnej vede, ktorá sa spája s *Františkom Mikom* a „metodológiou interpretácie umeleckých diel rozličnej proveniencie“ (s. 7). Samotný súbor štúdií autor vyprevádza osobným presvedčením, „že náš výskum postmodernej mal za cieľ v slovenských súvislostiach trochu posunúť literárnu vedu dopredu. [...] Treba totiž o poetike textu hovoriť, diskutovať, napriek tomu, že nemáme do činenia s poetikou klasického typu“ (s. 11) Zámer postmodernej dostredivosti a (predstava) globalizácie kultúry ako možného dialógu umení sa stáva skutočnosť v kapitole Literatúra a film. V nej sa centrálnym príspevkom stal pohyb vo vaicerých rovinách „okolo“ románov *Milana Kunderu*, ale aj monografickým výstupom literárnej vedy, ktoré tomuto autorovi venovala v posledných rokoch (*Novšia tvorba M. Kunderu v stredoeurópskom kontexte, Literárny text a jeho filmová podoba*). Žilkove príspevky majú pre študentov kulturológie, literárnej vedy a dejín umenia cennú vlastnosť: po téze prichádza aplikačná časť, ktorá má autorom očakávaný lineárny predpoklad, téza sa musí „rozpustiť“ v materiáli ním vybratých umení, ale umenie (umenia) má podporiť jeho tézu (*Slovenská a česká symbolika, Výrazové vlastnosti symbolizmu, Grotoska vo filme a v literatúre, Šport a jeho estetické relácie*). Do „klasického“, viac ako desaťročné koncentrovane sledovanému postmoderného výskumu Tibora Žilku patria príspevky, ktoré sú venované dvom okruhom: tomu ktorý otvára historické „vedomie“ národnej kultúry (*Biblická téma ako archetyp, Baladickosť v tvorbe Mila Urbana*) a tomu, ktorý sa sústredili na prózu s dištančne chápaným i využívaním označením – súčasná – (*Jednoduché žánre v súčasnej próze, Postmoderné tendencie v slovenskej próze, Literatúra inakosti v slovenskom kontexte*).

Do **Žilkovej** autorskej biografie od roku 2006 patrí aj *Vademecum poetiky* (Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006). Tibor Žilka má dávnejšiu autorskú skúsenosť so slovníkom (Poetický slovník, 1984, 1987). Po „klasickej“ terminológii „klasickej“ teórie literatúry predkladá Tibor Žilka odbornej verejnosti slovník, do ktorého pojal nielen (dejinný) výklad pohybu poetiky od klasickej tradície (Aristoteles) po jej postmoderné premeny, na čo obzvlášť treba upozorniť slovakistov, pretože interpretačne rozvinuté textové príklady (Pavol Vilikovský, Pál Závada, Michal Hvorecký) a typológia postmodernej literatúry „2. obdobia“ sa stanú pre nich vďačný študijným materiálom. Autor slovníka upozorňuje v úvode i na to, že sa tejto edične vyprofilovanej produkcii autorsky posledné roky v slovenských vydavateľstvách darí (*František Štraus, Peter Valček – Libor Pavera* a *František Všetická, Dagmar Mocná* a ďalší), lenže jeho *Vademecum poetiky* má zámer obsiahnuť pojmy, termíny, druhy aj žánre, ktoré vznikli ako predpoklad alebo následok naznačeného globalizovania v kultúre, umení a vo vede 21. storočia (napríklad *inscenácia, televízny film, televízna hra, televízny seriál*).

